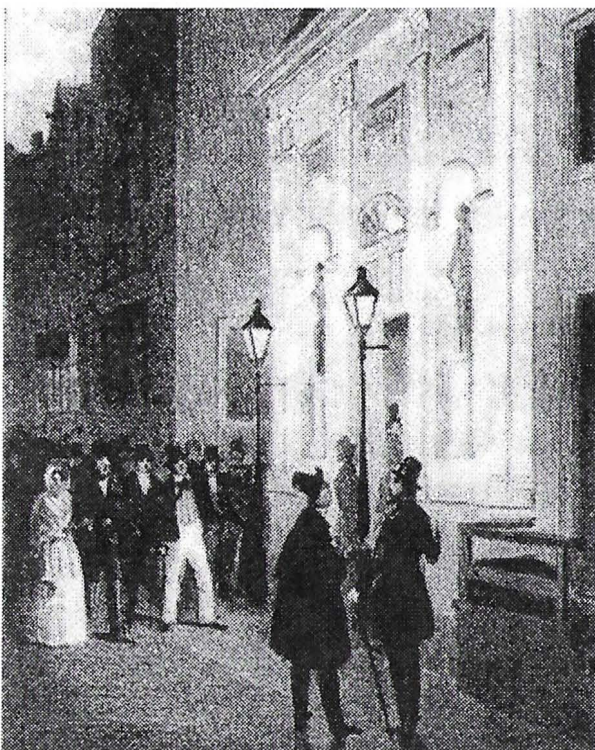

Hoe een straat in het Amsterdamse centrum door de jaren heen kan veranderen.

Louis Bracco Gartner

“Hier doet men zaken in gedrooghde blaedjes. So wel in gaeve als met gaetjes”

De Nes, lopend evenwijdig aan het Damrak in Amsterdam, waar de bekende schrijver en dichter Gerbrand Adriaanszoon Brederode zijn jeugd doorbracht, was eens het centrum van vertier waar de nachthuizen en -kelders het vermaak boden waar Amsterdam nog steeds om bekend of om berucht is, maar voor hoelang? In de 19e eeuw klonk de uitnodigende muziek uit de vele gelegenheden waar gediensstige dames je naar binnen probeerden te lokken en waar volop amusement was in de vele café-chantants of tingeltangels. Dit alles op een gezegende ondergrond want ooit waren er vijf kloosters gevestigd. Nesse is trouwens het middeleeuwse woord voor ‘landtong’. In die tijd vormde de Nes de grens van Amsterdam en keek men daar vandaan uit op weilanden en moerassen. Wisten jullie trouwens, lekker actueel in deze crisistijd, dat de Stadsbank van Lening, oftewel de lommerd, al meer dan vier eeuwen in de Nes gevestigd is?

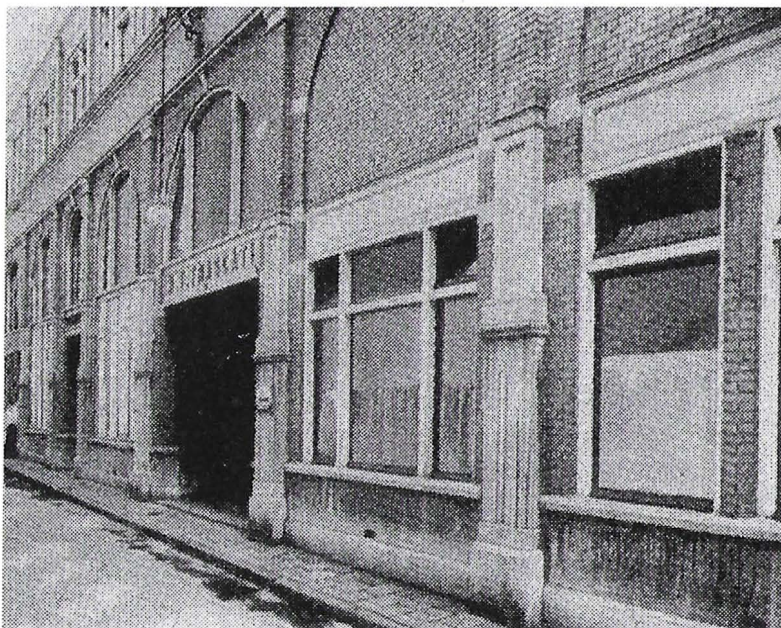
“Salon des Varietes” aan de Nes nr. 69 in 1844.

Na deze luchtige opening van mijn verhaal komen we nu tot de kern van de zaak; tenslotte heb ik meer verstand van sigaren! Frascati namelijk, het gebouw in deze eens zo levendige straat, was gedurende meer dan 75 jaar het wereldcentrum van de handel in Indische tabakken. Het Sint Barberaklooster stond op de plek, Nes 59–61, waar in 1810 ‘Frascati’ geopend werd als groot koffiehuis, gerund door Italianen en genoemd naar hun geboorteplaats vlakbij Rome. Frascati werd in 1824 uitgebreid met een feestzaal met 1500 zit- en staanplaatsen waar concerten, gemaskerde bals en toneel-

voorstellingen werden gegeven. Zo werd er de Gijsbrecht van Aemstel van Vondel opgevoerd en vond in 1875 de première plaats van Mutatuli's Vorstenschool met Esther de Boer-van Rijk in de hoofdrol. Landelijke bekendheid kreeg Frascati doordat tijdens de kermis de grote zaal werd omgetoverd bv. in een wintertuin met watervallen en fontein, of in een soort Oosters of Romeins Binnenhof. In 1879 kwam het gebouw echter in handen van de Makelaars Sociëteit die er veilingen voor o.a. tabak en huizen in ging houden. Voor die tijd werden de Indonesische tabakken per inschrijving verkocht in de 'Brakke Grond', ook in de Nes.

Het was Soekarno die in 1958 een eind maakte aan de tabakshandel via Amsterdam en toen werd de export en handel van Indonesische tabakken verplaatst naar Bremen. Het veilen van huizen bleef wel plaatsvinden in Frascati, tot 1975. In 1980 en 1982 vonden in de grote monsterzaal van G. Harkema B.V. nog een tweetal reünies plaats binnen de tabaksbranche. Dit op initiatief van H. Kramer (D.E.) en H. Bik (Laurens). Afgevaardigden uit de kringen van de tabaksindustrie, -handel, makelaardij en veembedrijven troffen elkaar in een gezellig samenzijn. Hiermee werd een belangrijk hoofdstuk voor Frascati als centrum binnen de wereldtabakshandel afgesloten. Na een aantal grote verbouwingen is in Frascati nu een theatercomplex gevestigd.

Vanaf 1845 werd zowel in Amsterdam als in Rotterdam Java-tabak aangevoerd en verhandeld. De eerste veilingen van de oogsten van de jaren 1864 t/m 1867 van Sumatra-tabak in Nederland vonden in Rotterdam plaats. Vanaf 1868 (oogst 1867) deed ook Amsterdam, weliswaar in bescheiden vorm, mee. Per inschrijving werden 538 pakken (een pak of baal tabak weegt rond de 100 kilo) in Rotterdam en 352 pakken in Amsterdam verkocht.

"Frascati", gezien vanaf de Nes te Amsterdam

Voor de ingewijden heeft Frascati een magische klank. Waarom? De tabaksveilingen waren berucht en vele wilde verhalen deden dan ook de ronde. De koppen boven diverse artikelen over deze veilingen verhalen dat. Onbeschrijfelijke tonelen

Taxatiedag in Frascati, 10 Maart 1927. Enkele dagen voordat de inschrijving wordt gehouden kunnen gegadigden in Frascati te Amsterdam de monsters tabak komen beoordelen.

met grote opgewondenheid vonden plaats. Het kon blijkbaar niet anders. De tabak werd verkocht onder woest gedrang van hijgende makelaars in een sigarenlucht die te snijden was. Maar straks meer hierover. Aan deze hectische taferelen ging veel vooraf. Eigenlijk begon het al in het land van herkomst, Indonesië dus. Omdat in Amsterdam en Rotterdam alleen Java-, Borneo- en Sumatra-tabak per inschrijving verkocht werd, moest dus ook in die delen van Indonesië al geruime tijd voor de inschrijving poolshoogte genomen worden. Al tijdens de groei en de oogst zijn het de makelaars die toezicht houden. Hebben de plantjes wel goed wortel geschoten, zijn eventuele mislukkingen verwijderd, is de bodemventilatie goed geregeld en wordt er goed en snel opgetreden bij insecten of ziekten die de tabaksplant kunnen bedreigen en worden zieke planten op tijd verwijderd met het oog op besmettingsgevaar? Het fermenteren is een volgende fase die nauw in te gaten gehouden wordt. Hier komt o.a. de brandbaarheid en de smaak voor een groot deel tot stand, en loopt de temperatuur tijdens de fermentatie dus niet te hoog op? Het sorteren op kleur (50 tot 60 verschillende kleurschakeringen worden gehanteerd) en lengte (10 verschillende lengten) en het latere verpakken wordt door de makelaars ook met veel aandacht gevolgd en indien nodig wordt er corrigerend opgetreden.

Het verscheppen is eigenlijk een verhaal apart. Vanaf de plantages ging de tabak in balen naar het dichtstbijzijnde spoorwegstation en die werden dan bv. naar Belawan verzonden. Meer afgelegen ondernemingen moesten hun tabak per prauw vervoeren naar de dichtstbijzijnde havenplaats. In 1867 brachten de 'Cortgene' en de 'Argo' 4718 pakken Java-tabak naar

Rotterdam voor de veiling van 13 november 1867. Verder werd vóór 1880 veel tabak via Penang en Singapore in een kuststomer ingeladen en met buitenlandse maatschappijen zoals 'Steamship Company' te Liverpool en de 'Nord Deutscher Lloyd' te Bremen verscheept. In 1891 kwam er concurrentie van de 'Koninklijke Pakketvaart Maatschappij' die in 1891 de eerste partij Deli-tabak, groot 784 pakken, naar Batavia bracht en overlaadde op de 'Prinses Amalia', die op 11 februari naar Amsterdam vertrok. Het aandeel Nederlandse schepen steeg snel. In 1895 werden al 62.211 pakken verscheept en in 1905 waren het er zelfs 62.211 en hadden zij inmiddels een marktaandeel van 44%. Tabak verzonden vanuit Sabang naar Amsterdam deed er 30 dagen over, vanuit Batavia duurde de reis 40 dagen en vanuit Penang 34. In het meest gunstige geval duurde de reis maar 28 dagen. In Amsterdam werd de tabak opgeslagen in vemen zoals het Purperhoedenveem en het Blauwhoedenveem. Ook Rotterdam kon beschikken over een groot aantal vemen.

Maart 1926, in een zijzaal worden tabaksmonsters gekeurd

Voordat de veiling plaatsvond gingen er meestal drie taxeerdagen en één algemene kijkdag aan vooraf. Het gaat te ver om alle randgebeurtenissen en omstandigheden te

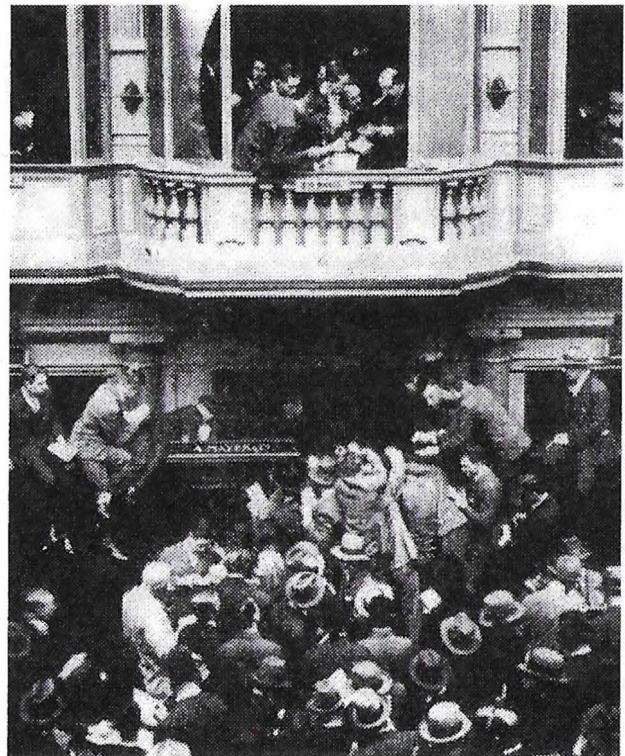
beschrijven maar zeker is dat de spanning altijd te snijden was. Monsters werden getrokken, ingevocht en sigaren werden gedekt en beoordeeld op brand, geur en smaak. Er werd naar elkaar gekeken en afgetast. Een aangeboden partij tabak bestond altijd uit één soort en zal dus of topblad, middenblad of zandblad bevatten. Daar het zandblad het eerste geplukt wordt, werd deze tabak ook als eerste per inschrijving verkocht. Uit elke 10 pakken tabak wijst de commissie van makelaars één pak als monsterpak aan. De praktijk is dat hiermee een vrij goed inzicht verkregen wordt over de inhoudelijke kwaliteit van de verschillende partijen. De commissie van makelaars bepaalt de gemiddelde prijs en elke makelaar gaat hiermee naar zijn fabrikant of handelaar. De functie van een dergelijke tabaksmakelaar is er ook een van groot vertrouwen. Hij adviseert niet alleen zijn opdrachtgever, meestal de sigarenfabrikant, maar moet er ook voor garant staan dat de monsters waarop de partij gekocht wordt overeenkomen met datgene wat uiteindelijk geleverd wordt. De fabrikant bepaalt de prijs die hij

voor een partij wil betalen en het is de makelaar die het inschrijfbiljet in een gesloten envelop inlevert. De hoogste bidder heeft de partij. Dat het uitbrengen van een bod een hachelijke zaak is spreekt voor zich. De kans dat men voor een gewilde partij tabak te veel betaalt is groot. Dat importeurs daarmee evenredig hoge winsten kunnen opstrijken is ook een gegeven. Het zijn dan ook deze importeurs en de tabaksmakelaars die dit unieke systeem in ere houden. De prijs wordt berekend in halve kilo's. In de regel is het zo dat de fabrikant niet de gehele partij wil kopen. Een dergelijk restantpartij heet dan de 'staart' en soms is er ook een tweede staart. Zo'n partij derailleert dan zogenaamd en komt meestal in handen van de groothandel. Omdat een Hollandse sigaar uit soms wel vijftien tot twintig verschillende tabakken bestaat, moet een fabrikant dus even zoveel tabakssoorten inslaan. Daardoor komt het ook voor dat een partij (soort) tabak te veel voor hem is en het is dan prettig zo'n staartpartij weer van de hand te kunnen doen.

Inschrijving op Indonesische tabak in 1925 in Frascati.

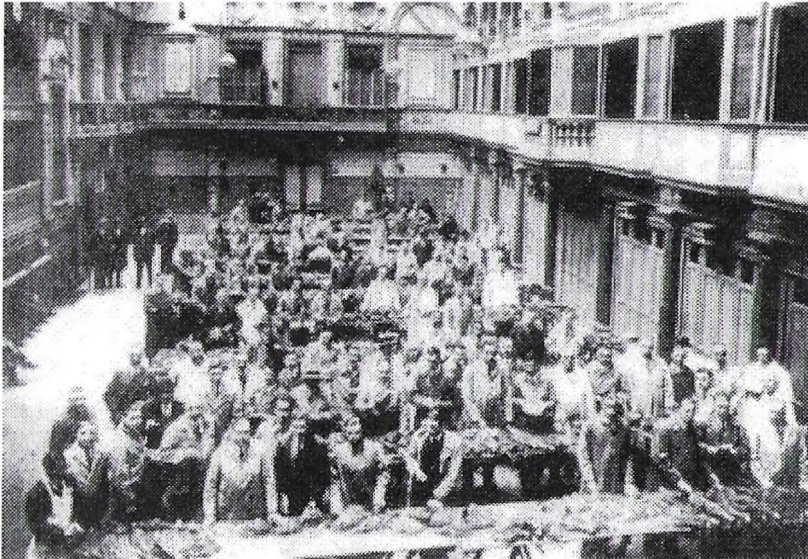
Terug naar de inschrijving, ook wel een stomme veiling genoemd. Op het moment dat vanuit de kamer van de importeur, door middel van het slaan op een koperen deksel, bekendgemaakt wordt aan welke makelaar de partij is toegewezen, barst de hel los. In het tijdschrift 'Eigen Haard' van 7 april 1906 wordt de chaos als volgt omschreven:

"De klank van het koperen deksel is nog niet verstorven, of het schijnt, dat de hel losbreekt. De lijftrawanten bruisen de trap op als een waterval; hopen kantoorlui rennen door de zaal, lopen wie hun in de weg staat onder de voet, duwen onzacht anderen opzij, rennen de trap naar de loges op, dringen een loge binnen, die al propvol met anderen zit, - roepen, schreeuwen, zwaaien met hun inschrijfboekjes, trekken lelijke gezichten, trachten de aandacht van de handelaar aan wie de partij is toegewezen op zich te vestigen; - de hoofden worden rood als kalkoense hanen; de wirwar in de loge is groter en groter, ieder ogenblik vreest men, dat er één over de balustrade zal tuimelen; ten laatste is het één mensenklomp, is het als een kuip vol paling, die om en over elkaar

glijdt en gulpt, de koppen in de hoogte. Eindelijk is de onderhandeling afgelopen en krijgt de half doodgedrukte handelaar rust.”

Dit gaat zo nog even door. Kleine handelaren lopen heen en weer om aan hun opdrachtgever te vragen tot welke prijs zij kunnen gaan en om te kijken of de partij voor die prijs nog beschikbaar is. Het pleit voor het Nederlandse systeem om de tabak per inschrijving te verhandelen, dat dit zowel in Bremen als in Parijs is overgenomen.

Taxatiedag in Frascati, 10 maart 1930

In het begin van mijn verhaal had ik het over het feit dat ‘Frascati’ het wereldcentrum van de tabak geweest is. Met een paar cijfers wil ik dat graag illustreren. In 1864 begon Rotterdam (Amsterdam volgde vanaf 1868) met zijn eerste inschrijving van Sumatra-tabakken. Er werden 50 pakken aangevoerd voor een gemiddelde prijs per halve kilo van 48 cent. In tabellen van 1864 t/m 1920 zien we dat bij een grote aanvoer van tabak, dus na een goede oogst, bv. in 1890, 236.323 pakken per inschrijving verkocht werden voor een prijs van 72½ per halve kilo. Bij een relatief kleine aanvoer zoals in 1883 waar maar 93.532 pakken verhandeld werden, liep de prijs op naar 134 cent per halve kilo. De totale opbrengst in guldens steeg van 4.000 gulden in 1864 naar 66.800.000,- gulden in 1916. Naast de grote hoeveelheid verkochte Sumatra-tabakken in Amsterdam, die in 1907 (weliswaar een topjaar) 61.560.000,- gulden opbracht, werd ook nog eens voor 10.962.000,- gulden in Rotterdam omgezet. Dat Nederland qua export toen al een hoofdrol speelde (wat het aantal sigaren betreft is dat nog steeds) mogen we concluderen uit het feit dat in 1907 de totale import door de Verenigde Staten 8.617.575 US dollar betrof terwijl de import vanuit Nederland 8.266.009 US dollar was. Dat jaar was weliswaar een topjaar, maar de percentages bleven in voorgaande jaren in verhouding gelijk.

Inmiddels is de Nes veranderd in een echte theaterstraat met het theater Frascati, het theater De Engelenbak en het Vlaams Cultuurhuis de Brakke Grond. Met daarnaast de verschillende eetgelegenheden heeft de Nes veel terug van zijn oude glorie, ondanks of dankzij de rol als centrum van de wereldtabakshandel.

Literatuur:

- Anoniem. Cursus Tabaksdetaillist. NIVA, Bilthoven.
- Anoniem. Het tijdschrift 'Eigen Haard' d.d. 7 april 1906, Amsterdam.
- Anoniem. Theater 'Frascati' te Amsterdam gerenoveerd. De Tabaksplant 4070/1981.
- Anoniem. 'De Nes' in Amsterdam, heel lang geleden. De Tabaksplant 4086/1985.
- Anoniem. Uit de oude tabaksdoos II. De Tabaksplant, december 1987.
- Anoniem. 'Frascati' Amsterdam, wereldcentrum van de handel in Indische tabakken. Tabaktueel, 1982.
- Dentz, Henri. Java tabak. Veilingcatalogus 1911. Januari 1912.
- Dentz, Henri. Sumatra tabak. Veilingcatalogus 1917. April 1920.
- Wolf, Jacob. De tabak en de tabaksfabrikaten. A.W. Sijthoff's Uitg. Mij., Leiden, 1913.
- www.mijnnl.nl/nes

Maart 1929, inkopers van heinde en verre.